

Голубовська Ірина, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри початкової освіти та культури фахової мови Житомирського державного університету імені Івана Франка,

Кожухівська Таміла, учителька початкових класів Гімназії № 8 м. Бердичева Житомирської області

КАЗКОВИЙ ДИСКУРС У ФОРМУВАННІ ДИТЯЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Казка як один із найдавніших фольклорних і літературних жанрів посідає важливе місце у процесі формування дитячої особистості. Її художньо-образна природа, умовність і символічність сприяють засвоєнню малятами базових морально-етичних норм, соціальних уявлень та моделей поведінки. Завдяки поєднанню фантастичного й реального казка виступає ефективним засобом пізнання світу, доступним дитячому мисленню.

У науковому дискурсі казка визначається як епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного або соціально-побутового характеру зі стабільною системою художніх засобів, зорієнтованих на героїзацію позитивних персонажів, на сатиричне викриття негативних образів та на утвердження ідеї моральної справедливості. Саме бінарна опозиція добра і зла, притаманна казковому наративу, забезпечує формування в дитячій свідомості чітких ціннісних орієнтирів.

Жанрово-стильові особливості казки (фантастичність сюжету, метаморфози, повтори, умовність просторово-часових координат, традиційна композиція, обов'язковий щасливий фінал) забезпечують психологічний комфорт сприйняття й формують у дитини оптимістичну картину світу. Віра в неминучість перемоги добра сприяє становленню позитивної життєвої установки та почуття внутрішньої безпеки.

У 1910 році фінський фольклорист Антті Аарне запропонував класифікацію казок, яку в 1928 році доповнив і систематизував американський дослідник Стіт Томпсон, а в 2004 році модернізував німецький фольклорист Ганс-Йорг Утер. В основу класифікації Аарне-Томпсона-Утера покладено

сюжетно-типологічний принцип, згідно з яким виокремлюють такі основні групи: казки про тварин (*Animal Tales*); чарівні казки (*Tales of Magic*); релігійні казки (*Religious Tales*); романтичні (новелістичні) казки (*Romantic Tales*); казки про дурного чорта або велетня (*Tales of the Stupid Ogre*); жарти й анекдоти (*Jokes and Anecdotes*); казки-формули, або кумулятивні казки (*Formula Tales*) [1].

За Типовою освітньою програмою (3-4 клас), розробленою під керівництвом О. Савченко, на уроках літературного читання казки традиційно групуються за змістом: казки про тварин (птахів, рослин, комах); героїко-фантастичні; соціально-побутові [2]. У процесі виховання кожна з названих груп казок виконує специфічну функцію. Так, казки про тварин орієнтовані на формування етичних норм поведінки, чарівні – на розвиток морально-ідеальних уявлень та творчої уяви, суспільно-побутові – на осмислення соціальних взаємин і життєвих ситуацій. У підручниках О. Савченко та І. Красуцької «Українська мова та читання» для другого, третього та четвертого класів представлені різні типи казок [Див. 3; 4; 5]. Другокласники опрацьовують фольклорні казки про тварин: українські «Кіт і пес», «Дрізд і голуб», «Вовк та собака», «Цап і баран», болгарську «Виноградар і змія» та польську «Оселедець і камбала». Третьюкласникам авторки пропонують прочитати українські чарівно-фантастичні казки «Кирило Кожум'яка», «Вечірник, Полуночник і Світанок» та дві корейські казки «Заячий суд» та «Дідусь із бородавкою», а четвертокласникам – українську соціально-побутову казку «Заяче сало» та хорватську чарівно-фантастичну «Дев'ять братів-сіроманців».

Літературна казка генетично пов'язана з фольклорною традицією, на основі якої вона сформувалася, зберігши низку її визначальних ознак, зокрема використання магічно-фантастичних елементів, репрезентацію архетипного протистояння добра і зла, а також орієнтацію на дитячу читацьку аудиторію. Водночас між народною та літературною казками існують суттєві типологічні відмінності. Передусім народна казка є колективним усним твором, що не має індивідуального автора й фіксованого канонічного тексту, оскільки кожен оповідач може вносити певні зміни до наративу. Упродовж тривалого

історичного періоду народна казка функціонувала винятково в усній формі, передаючись з покоління в покоління, тоді як літературна казка від моменту свого виникнення існує як письмовий авторський текст, призначений для публікації в книгах і періодичних виданнях. Усне відтворення не є обов'язковою умовою її побутування.

Літературна казка відзначається індивідуальним стилем, ускладненою образною системою та свідомо вибудованою концепцією світу. Залучаючи фольклорні мотиви й чарівну атрибутику, авторська казка трансформує їх відповідно до власного ідейно-художнього задуму, що розширює можливості інтерпретації тексту читачем.

У чинних підручниках із мовно-літературної галузі належним чином представлені й авторські казки. Так, до підручника Олександри Савченко та Ірини Красуцької «Українська мова та читання» (2 клас) ввійшли тексти знаних вітчизняних літераторів Івана Франка «Лисичка і рак», Наталі Забіли «Хто сильніший?», Василя Сухомлинського «Як Наталка в Лисиці хитринку купила», «Нехай будуть і соловей, і жук», «Хлопчик і дзвіночок конвалії», Юрія Ярмиша «Зайчик і Вовчик», Зірки Мензатюк «Золоте серце», Галини Малик «Чому равлик ховається?», Марії Чумарної «Товар і покупець» та іспанської письменниці Марії Манеру «Збори іграшок». Третьюкласники мають можливість глибше познайомитися з творчістю Марії Солтис-Смирнової, прочитавши її казки «Хто мало знає, з тим усяке буває», «Колискова для миші», «Різдвяна історія», «Як їжачок взимку ялинки рятував», «Нотка і Ніко»; а також твори Анатолія Дімарова «Для чого людині серце», Сашка Дерманського «Білячок», «Стрімкий, як вітер» Наталі Осипчук. У четвертому класі діти читають казки вітчизняних літераторок Валентини Вздульської «Горобине Різдво», Марії Людкевич «Пригода у хатинці лісника», Галини Гузовської-Корицької «Лисичка-комерсантка», Лесі Мовчун «Арфа для павучка», Лани Ра «Обережно, незнайомиць!», а також уривок із «Книги Джунглів» Джозефа-Редьярда Кіплінга «Мауглі йде до людей». Серед переліку згаданих казок переважають прозові

тексти, проте авторки пропонують для вивчення й синкретичні твори: віршовані казки та п'єси-казки.

Психолого-педагогічний потенціал казки виявляється у впливі на когнітивну, емоційну й вольову сфери особистості дитини. Казкові образи й сюжетні моделі сприяють розвитку уяви, образного мислення, емпатії, а також формуванню здатності до моральної оцінки вчинків. Через символічне осмислення життєвих ситуацій, художні образи, символи та метафори вона допомагає юному читачеві засвоїти соціальний досвід, базові уявлення про добро і зло, справедливість, відповідальність, дружбу, співчуття, а також адаптуватися до навколишньої дійсності. Казковий сюжет подає складні життєві ситуації в доступній і зрозумілій формі, що відповідає віковим особливостям дитини.

Ідентифікуючи себе з персонажами, учні початкових класів засвоюють соціально прийнятні моделі поведінки, норми моралі та цінності суспільства. Перемога позитивного героя над негативним утверджує віру в справедливість і формує оптимістичне світосприйняття. Крім того, казка виконує терапевтичну функцію, допомагаючи дитині долати страхи, тривожність і внутрішні конфлікти.

Важливою функцією казки є розвиток уяви й творчого мислення. Фантастичний світ казки стимулює образне мислення, формує здатність до символічного сприйняття дійсності, сприяє мовленнєвому розвитку. У процесі читання казок дитина навчається вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати поведінку персонажів і прогнозувати наслідки їхніх вчинків.

Отже, казка відіграє ключову роль у становленні дитячої особистості, виконуючи пізнавальну, виховну, соціалізаційну та естетичну функції, відіграючи визначальну роль у формуванні світогляду, ціннісних орієнтацій молодших школярів. Саме завдяки казці дитина поступово формує цілісне уявлення про себе і світ, що є важливою основою для її подальшого особистісного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Aarne A., Thompson S. The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography Helsinki : Academia3 Scientiarum Fennica, 1961 [1910]. 588 p.
2. Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. (3-4 клас). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf> (дата звернення: 13.01.2026).
3. Савченко О., Красуцька І. Українська мова та читання : підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2 ч.). Київ : Оріон 2025. Ч. 2. 160 с.
4. Савченко О. Красуцька І. Українська мова та читання : підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2 ч.). Київ : Оріон 2025. Ч. 2. 176 с.
5. Савченко О., Красуцька І. Українська мова та читання : підруч. для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2 ч.). Київ : Оріон 2021. Ч. 2. 160 с.